

TARTU ÜLIKOOL
HUMANITAARTEADUSTE JA KUNSTIDE VALDKOND
KULTUURITEADUSTE INSTITUUT
KIRJANDUSE JA TEATRITADUSE OSAKOND

Loona Riin Kauge

NAINE EESTI KIRJANDUSELUS 19. JA 20. SAJANDI VAHETUSEL.

„EESTI NAIS-LUULETAJATE ALBUM“ (1897)

Bakalaureusetöö

Juhendaja Janek Kraavi

Tartu 2022

Sisukord

Sissejuhatus	3
1. Naine eesti kirjanduses 19. ja 20. sajandi vahetusel	5
1.1. Naisuurimuse lähtekohti uurimaks „Eesti Nais-luuletajate Albumit“ ajastu kontekstis.....	5
1.2. Naine Eesti alade baltisaksa kirjanduses sajandivahetusel	7
1.3. Naine eesti kirjanduses 19. sajandi lõpul	9
1.4. Naine eesti kirjanduses 20. sajandi algusaastatel	14
2. „Eesti Nais-luuletajate Album“ (1897)	17
2.1. Luuletajannad „Eesti Nais-luuletajate Albumis“	18
2.2. „Eesti Nais-luuletajate Albumi“ poeetika	24
Kokkuvõte	30
Kirjandus	33
Women in the Estonian Literary Scene in the Turn of the 19th Century Into the 20th. “Eesti Nais-luuletajate Album“ (Estonian Female Poets’ Album, 1897). Summary	37

Sissejuhatus

19. sajandi lõpp ning 20. sajandi algus oli aeg, mil eesti naine sai esimest korda hakata sisenema avalikku ellu ise, ilma mehe eeskosteta. Nii oli see ka kirjanduselus, kuid sellel ajal ei olnud siiski naise kirjutama hakkamine veel üldse iseenesestmõistetav, vaid pigem võõrastust tekitav. Sellest hoolimata hakkasid kirjutavad naised ennast avalikkusele esitlema. Esimesena omalaadsete seas ilmus 1897. aastal „Eesti Nais-luuletajate Album“, mis koondas 32 autori loomingut. Varem polnud ilmunud luulekogumikku, kus autorid oleksid ainult naised. Kuigi seda antoloogias endas eksplitsiitselt välja öeldud ei ole, taotleb vaid naisautorite koos avaldamine mingil määral naise emantsipatsiooni kirjanduses kui ka laiemalt avalikkuses.

Töö peamiseks uurimisobjektiks ongi „Eesti Nais-luuletajate Album“. Selles sisalduv luule väljendab oma ajastu naise tundmust ning ei ole sugugi nii lihtsakoeline kui esimesel pilgul võib tunduda. Antoloogia paremaks mõistmiseks on vajalikud taust-teadmised naise positsioonist tolle aja ühiskonnas, seega teose ilmumisaasta 1897 seab paika ka töö referatiivse osa ajapiirid: käsitlen naist eesti kirjanduselus 19. sajandi lõpuaastatel ja 20. sajandi algusaastatel.

Niisiis soovin tööga vastata kahele peamisele uurimisküsimusele:

1. Milline oli naise positsioon eesti kirjanduselus 19. ja 20. sajandi vahetusel?
2. Mis iseloomustab luulet „Eesti Nais-luuletajate Albumis“?

Sellest lähtuvalt jaguneb töö kaheks suuremaks peatükiks. Esimeses kirjeldan naist eesti kirjanduselus 19. ja 20. sajandi vahetusel. Samuti tuleb kultuuriloolist konteksti arvesse võttes käsitleda ka naist selle aja baltisaksa kirjanduselus. Teises peatükis on fookuses „Eesti Nais-luuletajate Albumis“ esinevad autorid ning kogumiku poeetika.

Töö üldisem metodoloogiline hoiak lähtub klassikalisest feministlikust teoriast, mida seletan lahti esimeses alapeatükis. Lähtuvalt sellest visandan kriitiliselt 19. sajandi lõpu ja 20. sajandi alguse sotsiaalsete, kultuuriliste ja kirjanduslike institutsioonide loodud normid, mis pärssisid naisautorite püüdlust ja võimalust kirjandusväljal. Teadmine, et album ilmus vaid natukene üle sada aastat tagasi, mis on terve inimajaloo möödus väga lühike aeg, annab aimu, et naised eesti kirjanduses on suhteliselt uudne nähtus. Eriti on eesti kirjanduslik naisuurimus on veel noorukieas ning vajab rohkemaid edasiarendusi. Sellesse üritan ka oma uurimusega panustada. Kogumik ise ning paljud sealsed autorid on jäänud eesti kirjandusloos unustusse, töö üheks eesmärgiks on neid rohkem esile tõsta. Soovin oma uurimusega populariseerida eesti naisluule alguse ja selle ühe esimese vertaposti „Eesti-Naisluuletajate Albumi“ tundmist.

Lõpetuseks soovin veel seletada mõnda ortograafilist küsimust, kuna kirjakeel on peale „Eesti Nais-luuletajate Albumi“ ilmumist palju muutunud. Näiteks kasutati toona läbivalt tänapäeva *v*-tähe asemel *w*-d. Olen luuletajannade nimede kirjutamisel lähtunud tänapäeva normidest ehk kasutan *v*-tähte ning kui mõnel nimel on tänapäeval muu eelistatud vorm, siis kasutan seda. Kogumiku nime algustäheortograafia olen jätnud originaaliga samaks ja luuletuste tsitaatide puhul järgin samuti tähenduste nihete ning muude segaduste vältimiseks originaalset kirja pilti.

1. Naine eesti kirjanduses 19. ja 20. sajandi vahetusel

19. sajandi lõpp ja 20. sajandi algus on üks naisküsimumuse perspektiivist enim läbiuuritud perioode eesti ajaloos. Küllap muudab selle huvitavaks asjaolu, et sellel ajal kerkib naiste õiguste küsimus esimest korda avalikult esile. Kuid midagi ühtset eesti feminismist kirjutatud ei ole, selle kujunemislugu pole veel kirja pandud (Karro 2022: 57). Materjali on palju, kuid see on laiali eri väljaannetes ning eri teadusvaldkondade erialakirjanduses. Baltisaksa naise staatuse kirjanduses on eesti keeles ühtsemalt läbi uurinud Liina Lukas, näiteks teos „Baltisaksa kirjandusväli 1890–1918“ (Lukas 2006) ja artiklid, sh „*New women* baltisaksa kirjanduses“ (Lukas 2004) ning enne 19. sajandi teist poolt puudutavat on käsitlenud Kairit Kaur, näiteks teoses „Balti kirjakultuuri ajalugu I“ (Aabrams jt 2021) ja artiklis „Ülevaade Balti naiste lugemis- ja kirjutamiskultuurist kuni 1840. aastani“ (Kaur 2014).

Sellele ajajärgu naisküsimumust on hea vaatata läbi kindlate isikute ning nende tegevuse, kuna oli iseloomulik, et naised ajasid üksi omal alal oma asja. Organiseerumine polnud sellel ajal veel võimalik ning seega mingisugust ühtset liikumist ei tekkinud. Nii on feminismi ajaloole Eestis enamasti ka lähenetud, näiteks Helmi Mäelo 1957. aastal ja Piret Karro 2022. aastal. Samamoodi käsitlen teemat käesolevas töös, keskendudes kohati lähemalt väljapaistvatele isikutele või rühmitustele kirjandusloos.

1.1. Naisuurimuse lähtekohti uurimaks „Eesti Nais-luuletajate Albumit“ ajastu kontekstis

Lähtun oma uurimuses naisuurimuse tavadest, mis on esitatud Linda Nochlini artiklis „Miks pole olnud suuri naiskunstnikke?“, mis on eesti keeles ilmunud kogumikus „Pandora laegas. Feministliku kunstikriitika võtmetekste“ (2000). Kunsti all mõeldakse raamatus küll kujutatavat kunsti, kuid küsimuse haare laieneb sellest valdkonnast välja. Samamoodi võiks küsida teiste kunstiliikide, sh kirjanduse kohta: miks pole olnud niivõrd palju suuri naiskirjanikke kui meeskirjanikke? Sellepärast on artikkel

väga intersdistsiplinaarne ning kasutades selles alapeatükis mõistet kunst, mõtlen ka kirjandusele. Küsimuse vastus liigub veelgi rohkem kunstide valdkonnast väljapoole, haarates ajalugu ning sotsiaalteadusi.

Kunsti käsitletakse tihtipeale individuaalse emotsionaalse kogemuse isikliku ja otsese väljendusena (Nochlin 2000: 17). Sellega kaasneb ka müüt ainulaadsest suurest kunstnikust, geeniusest, kes seda kogemust edasi anda suudab. Müüti küll ei pruugita võtta täieliku tõena, kuid see vormib alateadlikult inimeste nägemust sellest, milline kunstnik võiks olla. Kuna geenius naiskunstikke on võrreldes meestega väga vähe olnud, võib kujuneda arusaam, et naistele polegi kunstilist geeniaalsust antud. (Samas: 22–25)

Tegelikult eeldab suure kunsti tegemine järjepidavat vormikeelt, mida omandatakse õppides, kunsti hinnates või mis töötatakse ise välja. Vormikeel võib olla kooskõlas kunstimaailmas valitsevate konventsioonidega või vastupidi, neile vastanduda. Sellepärast eeldab kunstnikuks olemine ligipääsu haridusele ning vaba aja olemasolu, et pühendada end meetodite arendamisele ning ka kunsti tarbimisele, olemaks konventsioonidega kursis. Seega on kunstielus olnud allasurutud kõik, kellel pole võimalust kunstile piisavalt aega pühendada neile ühiskonnas seatud nõuete ja ootuste pärast, sealhulgas naised. (Samas 2000: 17–18) Sama võiks öelda ka kirjanduse kohta. Järgmises peatükis toongi välja piiranguid, mis on olnud „Eesti Nais-luuletajate Albumi“ (1897) aegsel kirjanikuks pürgival naisel.

Feministlik kriitika, mis tähtsustab ilukirjanduse ja selle loomise kontekstis sugu, sai alguse 1970. aastatel. See tegeleb kirjanduse alustaladega, mõtestades ümber, kuidas oleme ajalooliselt kirjandust väärtustanud ning mis on jäänud kaanonisse. Feministliku analüüsi loomupärane rõhuasetus, mis on suunatud sugupooltevahelise ebavõrdsuse väljatoomisele, sisaldab ka taotlust seda olukorda muuta. (Annuk 1999: 694) Algusaastatel keskenduti feministlikus kriitikas pigem meeskirjanike tekstidele, vaadati millised on seal naistegelased ning kuidas kujutatakse meeste ja naiste omavahelisi võimusuhteid (Samas: 699).

Sellele vastanduv või just seda täiendav pool feministlikust kirjanduskriitikast on gүнokriitika, mis keskendub naisele kui kirjanikule ning tema tekstidele. Termini võttis

kasutusse Elaine Showalter oma 1979. aasta essees „Feministliku kriitika poole“ (*“Towards a Feminist Poetics“*). Günokriitika on rohkem naisekesksem lähenemine kirjandusele, kuna ei vaadata naist läbi mehe pilgu, vaid fookus on naisel endal. Ei ole võimalik õppida, mida naised päriselt tundsid ja kogesid, uurides vaid naiste stereotüüpe, meeste seksistlikku suhtumist ja tihtipeale ainult marginaalseks jäävaid naisi kirjandusajaloos. Nii saame teada ainult meeste arusaamu selle kohta, milline naine peaks olema. (Showalter 1997: 216) Feministliku kirjanduskriitika üleüldiselt, aga eeskäit günokriitika eesmärk võiks olla naiskirjandust analüüsides vabaneda meeskirjandusele seatud normidest ja leida oma tee, keel ning uus lugemisviis, mis toetaks paremini naiskogemuse tõelist mõistmist (Samas: 218–219). Samas Showalter leiab, et naiskirjanduse eripära uurimiseks on kõigepealt vaja kirjandusajaloost naistraditsioon nähtavale tuua. Alles siis saame luua käsitlusi, mis põhinevad naiste enda kogemuste analüüsil. (Samas: 217) Uurides „Eesti Nais-luuletajate Albumit“, lähtun Showalteri põhimõtetest ning just sellepärast pean eriti oluliseks välja tuua ning analüüsides teadvustada eesti naise olukorda 19. sajandi lõpus ning 20. alguses.

19. sajandi lõpu ja 20. sajandi alguse kontekstis oleks vaid üht pidi lähenemine meelevaldne, vaadata loomingut ilma taust-teadmisteta arusaamadest naiste kohta selle aja kirjanduses või vastupidi, uurida ainult naist kirjanduselus tema loomingule tähelepanu pööramata. Sellepärast teen mõlemat, esimeses peatükis olen kogunud taust-teadmised ning teises analüüsin konkreetset kogu. Võib veel tekkida küsimus, kas eesti kirjandusloole on selle väiksuse tõttu üldse vajalik eraldi naisuurimuslikult läheneda, kuna peaaegu kõik olulised naisautorid võiksid olla kirjanduslugudes mainitud (Annuk 1999: 702). Kuid ikkagi on pea kõik „Eesti Nais-luuletajate Albumis“ kaasalöönud meile tänapäeval tundmatud. Soovin neid varjust välja tuua ning naise positsiooni selleaegses kirjanduselus kirjeldades üritan leida ka potentsiaalseid institutsionaalseid põhjuseid, miks need autorid kirjanduslukku jäänud ei ole.

1.2. Naine Eesti alade baltisaksa kirjanduselus sajandivahetusel

Kuna selle peatüki fookuses on eesti naiste positsioon kultuuriruumis, siis tuleb põgusalt puudutada ka baltisaksa teemat. Selleaegses eesti kultuuriruumis on ka baltisakslased ning baltisaksa naised. Eestlased ja baltisakslased ei olnud täiesti eraldatud,

näiteks osad eesti naised abiellusid baltisakslastega ning sellest tekkis kultuuride vahelisi lõimumisi, mille heaks näiteks on „Eesti Nais-luuletajate Albumis“ kaasategev Wilhelmine Ederberg. Järgnev alapeatükk põhineb baltisaksa naise kirjanduses käsitleval materjalil Liina Lukase teosest „Baltisaksa kirjandusväli 1890–1918“ (2006). Raamatus on eraldi alapeatükid “Baltisaksa naisluuletajad”, “Baltisaksa naised kirjanikena” ja “Baltisaksa naiskirjanike proosa”. Nende olemasolu iseenesest ütleb midagi naiste olulisusest baltisaksa kirjanduses.

Samuti näitab seda Tõstamaa mõisaproua Lucie von Stael-Holsteini koostatud luuleantoloogia „Baltische Dichtungen” (eesti keeles „Balti luulet“) (1896), milles on kokku 99 autorit, kellest 22 on naised, sealhulgas ka Wilhelmine Ederberg (Baltische...2022). Ka eesti naisluuletajad jõudsid baltisaksa ajakirjadesse: Elise Auna ühe luuletuse on tõlkinud saksa keelde Carl Hermann, mis avaldati 1894; 11 Anna Haava luuletust 1890ndate alguses Hermann'i tõlkes ja Axel Kallase tõlkes 1911; Lydia Koidula 5 luuletust, tõlkinud Hermann 1895, Wilhelmine Ederberg 1896 ja Axel Kallas 1911. (Lukas 2006: 600–601)

19. sajandi keskel oli naiskirjanik baltisakslaste jaoks erandlik nähtus, kuid sajandi lõpuks oli juba tee rajatud: 1890–1918 kirjandusväljal on kirjutavate naiste osakaal suur, 1911st sellel ajal kirjutanud baltisaksa autoritest on 68 naised. Kirjanduslugudes leidub baltisaksa naise siiski harva, kuna naine pälvis tunnustust vastavalt sellele, kuidas ta suutis meeste kirjandusse sulanduda. Samas tuli ühiskonna aktsepteerimise pälvimiseks kirjutades püsida seisuslikele ja moraalinormidele vastavas temaatikas, mille määrab naise roll ühiskonnas. Olles koduperenaine, abikaasa, ema, peaks kirjutama vaid hingeharidusest, religioossusest ja laste sobilikust kasvatuses. (Samas: 191–194)

Naiselt oodati jäägitut pühendumist oma kohustusteringile, mõisamajapidamisele ja kõigele sellega kooskäivale, kas enda kodus või võõras teenijannana. Sama ideaal kandub ka saksastunud eesti naistele. (Samas: 193) Naise tegevusraadius piirdus kiriku ja koduga ning kirjandusega oli hea kodus tegeleda (Samas: 296). Linnakooli õpetajanna amet oli ainus, mis võimaldas väljapool kodu eneseteostusvõimalust, kuid ka selle ameti saamiseks tuli konkureerida soositumate meestega (Samas: 303).

19. sajandi keskpaigas hakkavad baltisaksa kirjanduses figureerima aadlipäritolu naiste kõrval ka kodanlased (Samas: 195). Varasemalt avalikus arutelus domineerinud seisuslikud probleemid asenduvad soolistega (Samas: 206). Baltisaksa naine ise oli enamasti konservatiivne ning suhtus skeptiliselt moodsatesse ideedesse, sh naiste emantsipatsioon (Samas: 194). Kuid sajandi lõpul muutub naisküsimus aina päevakajalisemaks ja tõuseb esile uue emantsipeerunud, iseseisva ja end erialaselt teostava naise ideaal (Samas: 294). Kui võrrelda naisküsimuse diskussiooni 1890. aastatel eesti ja baltisaksa kultuuriruumis, oli see viimastel kindlasti intensiivsem. Samuti nagu eestlastel, tõuseb ka baltisakslastel naiste hariduse teema esile seoses rahvusliku hariduse aruteluga: on vaja säilitada saksa keel ja saksa vaim Baltimaadel, astuda vastu venestumisele. (Lukas 2004: 151–152)

1.3. Naine eesti kirjanduses 19. sajandi lõpul

Tsaari-Venemaa osana olid tänased Eesti alad jagatud Eestimaa ning Liivimaa kubermangude vahel. Koos Kuramaaga nimetati neid kolme kubermangu Balti provintsideks. Võrreldes Põhjamaadega olid Balti provintsid majanduslikult ja kultuuriliselt vähem arenenud ning samamoodi oli ka sealsete naisõigustega. (Annuk 2003: 220) Sooga seoses valitsesid konservatiivsed arusaamad, et naine ei tohiks väljaspool kodu tegutseda ning kõik kohustused, mis majapidamise ülalpidamisega kaasnesid, ei jätnud selleks aega (Annuk 2021: 135). Valimisõigust naisel ei olnud ning nende haridustee jäi väheste võimaluste tõttu enamasti väga lühikeseks. Naise igapäevaelu kujundasidki kõik need ühiskondlikud piirangud ning ka üldine suhtumine naisesse kui mehest alaväärsemasse. (Annuk 2003: 220)

Mujal Euroopas sai 19. sajandi lõpus naisküsimusest moderniseeruva ühiskonna üks põhiprobleeme, mida avalikult diskuteeriti ning lahendama asuti (Lukas 2004: 150). Kuid eesti naise olukord oli veel 1898. aastal selline, et Anton Jürgenstein kirjutab ajakirjas Linda (1898: 529–530), et naisliikumisel pole olnud võimalust siin kanda kinnitada, kuna naistel endalgi pole olnud selleks vajalikke eeldusi, nagu piisav haridus ning soorollides suhtes vabameelsem kodune kasvatus. Naiste õigustega tegelemise aluseks saabki küsimus hariduse kohta. See on esimene teema, millest hakkavad hiljem väljaarenema ka probleemipüstitused naiste olukorrast teistes valdkondades.

Ärkamisajast on eestastel rahvusliku hariduse küsimus südames ning naiste hariduse teema on selle edasiarendus. (Jürgenstein 1898: 529–530)

Eesti naise kõrgeim võimalik haridusasutus oli saksakeelne Pärnu Tütarlastekool (Annuk 2003: 220). Seal lõpetas õpingud aastal 1861. Lydia Koidula, kes oli kooli esimene eesti rahvusest vilistlane. Õpilasi oli neil saja ringis ning koolis oli võimalik õppida kokku neli aastat. Sellest edasi oli kõrgeim tütarlapse haridusaste õpetajanna kutse, mille jaoks ei õpitud veel eraldi koolis, vaid tuli iseseisvalt kas ülikooli või gümnaasiumi juures sooritada täiendavad eksamid. Ülikoolis käimise võimalust naisel Eesti aladel ei olnud. (PKGA 2022)

Kõik eelnev iseloomustas ka naise kuulumist või tegelikult enamasti mittekuulumist eesti kirjandusellu. Suhtumise naisesse eesti kirjanduses 19. sajandi lõpus võtab väga hästi kokku Anton Jürgenstein oma kirjutises „Meie naiskirjanikud“:

„Mitmedki mehed ja naisterahvad kärsutavad nina kui jutt naiskirjanikkudest tuleb. Mis naisterahval kirjanduse edendamise eest tarvis hoolt kanda, katsugu ta majatalitust korras pidada ja leemekulpi liigutada, ütlevad ühed. Ei peeta sagedasti sugugi omaseks, et naisterahvas avalikele tööpõllule astub“ (Jürgenstein 1898: 529).

Naise ülesandeks oli pere ja kodu ülalpidamine ning selletõttu võis nende huvi kirjanduse vastu ning tulek kirjandusellu tunduda 19. sajandi lõpus üllatav, kohatu. Kuid aegamisi soovisid naised oma peamise ülesande kõrvalt ka millegi vaimsemaga tegelema hakata. Tihtipeale pöörduti ilukirjanduse, eeskätt luule poole (Mäelo 1999: 46). Kui tekkis võimalus katsetada midagi uut, väljendada oma mõtteid ja kogemusi, mis muidu pidid olema vaid endale hoidmiseks ja mida oli raske väljendada, pidi seda kasutama. Selleks oli paljudele naistele ainukene võimalik ning turvalisim väljendusviis luule või lühemad jutustused.

Lehtedes ilmuvad jutustused või luuletused olid tihti didaktilise sisuga ning tänapäeval võiks seda vaadata pigem kui ajakirjanduslikku tegevust ilukirjanduslikus vormis. Meie ajal esineks luule või jutu asemel pigem sama temaatikaga artikkel või juhtkiri. (Mäelo 1999: 248) Veel 1880. aastatel jäi kirjutav naine avaldades enamasti meheliku varjunime varju (Kruus 1971: 7). Kuna kultuuriruum ei soosinud naise

kirjutamist, võis naiselik nimi äratada liialt vaenulikku tähelepanu ning ka tõsiseltvõetavust oleks olnud raske saavutada. Nii ilmusid ka Lydia Koidula kaks esimest kogu „Vainulilled“ (1866) ja „Emajõe ööbik“ (1867) ilma autori nimeta, sest „Balti provintsid... loeti tol ajal naisterahva nime trükis ilmumist labaseks ja sobimatuks...“ (Puhvel 2016: 54). Kirjutavad naised olid väga teadlikud oma positsioonist ühiskonnas ning sellest, et enda nimega avaldamine oleks ka mainet võinud kahjustada. Tihtipeale oli kirjutamisega seotud soov meeste intellektuaalsete saavutustega mingil määralgi kaasas käia ja naistele seotud norme õõnestada. Siiski mõjutas üldine keskkonna suhtumine naisi väga ning normid võeti kasvõi olude sunnil enamasti omaks. Seda peegeldab ka meheliku pseudonüümi kasutus: oli vajalik kuidagi kirjanduslikku ruumi siseneda ning selle jaoks pidi normi sobituma, sisenema mehe kostüümis. (Showalter 1997: 217)

Kirjandusliku loomingu eest saadavast tasust oli pea võimatu ära elada (Annuk 2021: 135). Kui mõnel naisluuletajal oli võimalus luulekogu ilmumiseks, siis oli see kirjastatud tema enda poolt ning enamasti tulu sellest ei saadud. Seega oli see vaid hobi. Levinuim oli siiski praktilisem kirjandus, mis oli seotud naise olulisima ülesandega, majapidamisega ning kõige sellega seonduvaga, nagu söögivalmistamise ja laste kasvatamisega. (Mäelo 1999: 47–48) Samuti nagu meeskirjanikud, pidi lisaks avaldamisel veel arvestama ka selleaegse range vene tsensuuriga (Samas: 41).

Kuid ka nendes tingimustes on meie kirjanduslukku tulnud väljapaistvaid naisi, kes pole lihtsalt meeste traditsiooni järgijad, vaid ajavad oma asja ning saavutavad nii ka lõpuks suure tähtsuse. Kõige jõulisemalt neist on kirjanduslukku jälje jätnud Lydia Koidula. Eeldused kirjanduslikuks tegevuseks olid tal täidetud: õhkkond kodus oli toetav ning ka haridus oli olemas, Koidula lõpetas Pärnu Tütarlastekooli ning sooritas õpetajanna kutse eksami. Tema edu põhjuseks on peetud ka selle aja luule suhtelist traditsioonitust, kuna eesti luule ise oli sellel ajal noor. Autor sai hakata kirjutama pea tühjale lehele. Teadmine, et ta oli kujundamas rahvuskirjandust ja esindas üksi luules ärkamismeelset rahvast, andis enesekindlust ning tõi ta luulesse jõulisust ja emotsionaalset sisenduslikkust. (Oras 1939: 736)

Lydia Koidula on ka üks autoritest 1897 ilmunud „Eesti Nais-luuletajate Albumis”, kus on esindatud kokku kolmekümne kahe erineva naisluuletaja looming. Varem polnud midagi sarnast avaldatud, mis koondaks nii mitmete naisautorite luulet. Kirjanduslukku on neist püsima jäänud vaid Koidula ja Anna Haava. (Hinrikus 2008: 152)

Lilli Suburg, Koidula kaasaegne ja kooliõde, on rahva kirjanduslikus mälus rohkem unustusse jäänud. Tema teene ei seisne niivõrd ilukirjanduslikus panuses, kuivõrd ajakirjanduslikus ja ühiskondlikus tegevuses seoses naisõigusega. Nii Koidula kui ka Suburg on oma ajas ebatavapärased ning silmapaistvad, kuid siiski on näha nende eluloos ja kirjanduslikes tegemistes sellele ajajärgule omaseid naisi rõhuvaid ühiskondlikke tendentse.

Suburgile saame omistada kaks suurt teenet. Nendest esimeseks on 1882. Pärnus eraalgkooli avamine, mille eesmärgiks anda eestimeelsemalt algharidust kõigist seisustest tüdrukutele. Omamoodi oli see algatus eelkäijaks Aleksandrikooli, kus saksa ja vene keele kõrval õpiti ka eesti keelt, kuna Suburgil oli kombeks tundides ka eesti keeles seletada. Enamasti eelistati tüdrukuid saata koolidesse, kus nad saaksid selgeks saksa keele ja meelega ning seetõttu oli Suburgil kooli pidada raske. Õpilaste arv jõudis maksimumina kahekümne viieni. 1885. aastal kolis kool ärkamisaja keskusesse Viljandisse ning seal küündis õpilaste arv kaheksakümneni. (Karro 2022: 65–66)

Poisslastele Aleksandrikooli avamiseks korraldati rahakorjandus ning tuli kokku prestiižsete liikmetega komitee, kelle hulgas olid Hurt, Jakobson ja Kreutzwald (Karelson 1998: 165). Sellise avalikkuse kaasamisega Suburg ei tegelenud ning võib-olla on tema kool just selle tõttu jäänud Aleksandrikooli varju. Lisaks oli tegemist kooliga suuantud eesti tütarlastele ning nende harimist ei peetud veel oluliseks. Samuti jäi õpilaste arv võrreldes Aleksandrikooliga väiksemaks. 1892. aasta venestamisega pidi kool muutuma venekeelseks ning Suburg sunniti juhataja ametist lahkumas. Kool toimus peale seda veel 6 aastat. (Karro 2022: 66)

Teiseks teeneks on aastal 1887 ajakirja Linda asutamine, mis oli esimene eestikeelne naissoost lugejale mõeldud ajakiri. See keskendus kirjandusele ja võeti teemaks ka ühiskonnaküsimusi. (Samas: 60) Esimese numbril esilehel on uhkelt kirjutatud:

„Esimene literatuurlik ja ajakohane ajakiri Eesti naisterahhwale.“ Esimese Linda eessõna on käsitletud kui esimest eesti feministlikku manifesti. Suburg pöödrub eesti naiste poole kirjutisega „Sõnakene suguõdedele“ (1887), kus utsitab neid ajakirjale kaastöid saatma ning emantsipeeruma, seda sõna küll otseselt kasutamata.

Linda ilmus üks kord kuus kuni aastani 1894, mil muutus nädalaleheks. Olulisima osa lehest moodustasid naisküsimusi puudutavad artiklid, kuid seda temaatikat puudutasid ka teistesse, ilukirjanduslikku ning kodu ja haridust puudutavatesse rubriikidesse kuuluvad tekstid. (Undla-Põldmäe 1966: 491) Ajakirja teine rõhk asus didaktilisel kirjandusel, kuna Suburg tahtis eesti naisele presenteerida väärtuslikumat lugemist kui muudes ajalehtedes leidis. Enamasti olid need proosa ja jutud, kuid igas väljandes leidis ka paar luuletust. Avaldati näiteks ka „Eesti Nais-luuletajate Albumis“ esinevat Elise Auna. (Undla-Põldmäe 1966: 529–530)

Kuid Lindat ei saanud Suburg asutada üksi, kuna naise nimega saadetud palvekirjale lehe asutamiseks ei vastatud jaatavalt. Sellepärast sai lehe esimeseks ametlikuks toimetajaks Hugo Treffner, kuigi lehte vedas ikkagi Suburg. (Karro 2022: 60) Alles aasta hiljem sai Suburg ise ametlikuks toimetajaks. Aastal 1893 hakkas ajakirja toimetaja Hendrik Prants ning sellest ajast alates ei olnud Linda enam endine, see muutus põhiliselt majapidamisajakirjaks. (Samas 2022: 63–64) Üldine arvamus Lindast ajakirjandusringkonnas ei olnud eriti hea. Heideti ette, et Suburg levitab vaenu meeste ja naiste vahel ning rikub naisi. Lehte pigem põlastati ning see jäi paljudele kaugeks, võõrastavaks nähtuseks. (Undla-Põldmäe 1966: 537) Suburgil tuli lehe koostamisel arvesse võtta ka vene tsensuuri (Mäelo 1999: 41).

Silmas peaks pidama ka seda, et naistele ühiskonna poolt määratud tegevusala, kodused toimetused, takistas vägagi oma ajalise koormuse tõttu naiste kirjanduslikku tegevust. Sellepärast muuhulgas on mõningadki kirjanduslikud nais-suurkujud nagu Suburg ja ka näiteks Anna Haava valinud jääda vallalisteks (Annuk 2021: 138). Suburgi päevikus väljendub tema töö raskus just naiste õiguste tõstatamisega seoses. Sellel teemal tekstid said enamasti temperamentset halvustavat kriitikat, kuna naisküsimuste tõstatamist nähakse ühiskonnas põhiliselt valitseva korra kriitikana ning ohustajana. (Annuk 2003: 221)

Lisaks ajakirjandusele tegeles Suburg ka ilukirjandusega, kuid see on jäänud Linda ja koolitegevuse kõrval pigem varju. Suburg oli esimene Eesti Kirjameeste Seltsi naisliige. Tema elulooline jutustus „Liina“ (1877), mis puudutas naise perspektiivist eestlaste rahvusküsimust (rahvuslus vs saksastumine), muutus eestimeelsete talunike seas kultusraamatuks. (Karro 2022: 63–64) Kindlasti on Suburg tollaegsete naiste seas oma tohutu kultuurilis-ühiskondliku aktiivsusega erand ning tema teened on pigem imepäraseks näiteks, mida oli võimalik väga suure tahtega rusuvates oludes siiski ära teha.

1.4. Naine eesti kirjanduselus 20. sajandi algusaastatel

Sajandi algusega ei tulnud naiste õigustega seoses suuri hüppelisi muutusi, kuid teema muutus palju päevakajalisemaks kui varem. Vaikselt liiguvad naised organiseerituse poole võrreldes varasema üksinda tegelemisega. 1907. asutatakse eesti esimene naisorganisatsioon Tartu Eesti Naesterahva Selts (Mäelo 1999: 78). Samas oli ikka veel levinud oli arvamus, et naisel ei peaks valimisõigust olema (Samas: 65–68). Ka abielu ei saanud naine iseseisvalt lahutada (Hinrikus 2008: 150). Seega oli ta jätkuvalt mehe eeskoste all.

Jõudsalt on suurenenud naiste hulk, kes on koduõpetajanna diplomiga või edasiõppijad, kuid neile pole Eestis tööd. Paljud lähevad kasvatajateks jõukamate venelaste lastele. (Mäelo 1999: 70–72) Tartus avatakse esimene eestikeelne tütarlaste keskkool 1906. aastal, millel on kroonugümnaasiumist vähem õigusi, kuid õpilasi koguneb üle 400 (Mäelo 1999: 87). 1907 avatakse Tallinnas ja Otepääl tütarlastele eragümnaasium ning nendele järgnevad ka Viljandi 1908. aastal ning Paide ja Kuressaare 1909 (Hinrikus 2008: 151). Kuid eesti naised soovisid võimaluste olemasolul õppida ka ülikoolis. Nüüd tekkis ka selleks võimalus, esimesena Põhjamaadest sai võimalukuks naistel ülikoolis õppida Soomes (Mäelo 1999: 51).

Kõrgem haritustase tekitab naistel aina suuremat soovi rääkida kaasa avalikus ruumis ning näeme rohkem naisi tegutsemas ajakirjanduses (Hinrikus 2008: 151). Naisküsimus ise hakkab vaikselt formuleeruma lihtsalt probleemitõstatuse tasandilt emantsipatsiooni ja sugudevahelist võrdlust toetavamaks (Lukas 2004: 152). Samuti leidub ajakirjanduses rohkem diskussiooni naiste õiguste teemal kui kunagi varem, kuigi ollakse naistele rohkemate õiguste andmisele nii poolt kui ka vastu. Eesrindel

naisküsimumise käsitlemises on nüüd tasasema Linda asemel ajakiri Olevik, mille peatoimetajaks oli aastatel 1903–1905 Marie Koppel. (Mäelo 1999: 71) Lisaks ajakirjandusele hakkas rohkem naisi tegelema ka ilukirjandusega ning sajandi esimesel kümnendil näeme eri väljaannete, antoloogiate, ajakirjade, isikukogude kaante vahel arvukalt naisautoreid, eriti luuletajaid (Hinrikus 2008: 152).

Selle aja väljapaistvaima kirjandusrühmituse liikmetena peegeldavad ka nooreestlaste vaated üldisi arusaamu naiste kohta eesti kirjandusmaastikul 20. sajandi alguses. Kuna Noor-Eesti oli lisaks rühmitusele ka liikumine Eesti euroopalikumaks saamise poolt, jäi naisküsimumus teise suuremana näivate probleemide kõrval tähelepanuta (Hinrikus 2008: 147). Noor-Eesti tuumikusse kuulus ainukese naisena soomlanna Aino Kallas. Väljaannetes on naisautoreid esinenud kokku kümme-kond (Samas: 152–153). Vaid ühel korral on naisliikumise temaatikat ka Noor-Eesti väljaandes käsitletud: kogumikus „Wõitluse päiwil” (1905) ilmus Helene Taari „Uue aja naisliikumine”. Taar annab lühikese ülevaate naisliikumise ajaloost ning naisõiguste olukorrast erinevates riikides nii Euroopas kui ka Ameerikas ning Austraalias. Põgusalt mainib ta ka Eesti olukorda ning kirjutas lõppe üleskutsega tervele eesti rahvale üheskoos naiste hariduse edendamiseks. (Taar 2005: 22–29)

Noor-Eesti tuumiku moodustavatel meestel oli naiskirjanike suhtes suhteliselt ühtne põlgav meelestatus. Aino Suits on Gustav Suitsu kohta kirjutanud, et temaga ei olnud mõtet naisi puudutavatel teemadel vaieldagi, kuna ta seisukohad olid pea satiirini küündivalt ülekohtused. Johannes Aavik on oma kirjades naiskirjanike luulekogusid nimetanud tühisteks ning see väljendab ka tema üleüldist seisukohta eesti naistest ja naiskirjandusest, mis avaldub J. Randvere nime all avaldatud teoses „Ruth“. Seal ta kujundab pisidetailideni välja ebarealistliku ideaalse, kes muuhulgas naiskirjandust ise ei hinda. Kuigi teosel on ka satiiri maiku, ei jää selles peegelduvad arusaamad Aaviku enda omadest kaugeks ning selgub, et naisterahvas ei küündi oma mõistuses siiski mehega samale tasandile. Friedebert Tuglas on kirjutas Aavikule Hella Wuolijoki loomingu kohta öelnud, et see on sümpaatiline, kuid ikkagi naise kirjutatud. Ka Aino Kallas, keda ta peab parimaks naiskirjanikuks, on lõppkokkuvõttes igav. (Hinrikus 2008: 146)

Sellised olid piirangud, millega pidi arvestama 19. sajandi lõpus ning 20. sajandi alguses kirjutav eesti naine, sealhulgas ka enne 19. sajandi lõppu avaldatud „Eesti Naisluuletajate Albumis“ (1897) esinevad naisluuletajad. Antoloogia paremaks mõistmiseks on oluline teada, millistes tingimustes see kujunes. Ajalooline taust võib seletada miks „Eesti Nais-luuletajate Album“ on oma olemuselt ning stiililt just selline nagu ta on.

2. „Eesti Nais-luuletajate Album“ (1897)

Elvine Feldmanni koostatud „Eesti Nais-luuletajate Album“ (1897) on esimene eesti luuleantoloogia, kus kõik koondatud autorid on eesti soost naised (ENLA 1897: 96). Luuletajaid on kokku 32. Aastakümneidki hiljem ei ole antud välja ühtegi teist antoloogiat, kus oleks nii palju naiskirjanikke (Kruus 1971: 8). On märkimisväärne, et kõik autorid on kogus esindatud oma pärisnimedega, nii ees- kui ka perenimega. Kui eesnimesid on kaks, on need lühendatud. Mõnel juhul on esitatud ka pseudonüüm, kuid ka need on naiselikud, näiteks Wilhemine Ederbergi varjunimi Helmi. Pärisnimede kasutamine tähendas oma isiku esitlemist luuletajana, kirjutajana avalikkuse ette astumist. Juba see omaette oli naisele seatud ühiskondlikest normidest ja piirangutest üleastumine, samm iseseisvuse taotlemise poole.

Pealkirjas sisalduvas liitsõnas *nais-luuletaja* võib liide *nais-* tekitada tunde nagu oleksid naised vaid alaliik luuletajaid, kelle kirjutatud luule on millegi pärast teist moodi ülejäänust või et on olemas eraldi naiskirjandus ja mingisugune laiem, suurem kirjandus (Annuk 1999: 700). Mingil määral on oluline esiletõsta, et antoloogias on vaid naisautorid, et eristada selle aja muudest antoloogiatest ning tutvustada uut kontseptsiooni, vaid naisluuletajaid sisaldavat antoloogiat. Ajastu kontekstis võis selline nimetus ja kontseptsioon mõjuda väga vabameelselt. Pealkiri paneb mõtlema ka sellele, kas oleks avaldatud ka kogu pealkirjaga „Eesti mees-luuletajate album“. Ilmselt mitte ning see ütleb olukorra kohta nii mõndagi: oli normiks, et luuletaja on mees. Liitsõna pöörab oma olemusega tähelepanu soole ja sellega seostuvatele probleemidele kirjandusloos.

„Eesti Nais-luuletajate Album“ sai alguseks pikemaks koostööks koostaja ja mõndade autorite vahel. 1901. aastal koostab Elvine Feldmann veel ühe naisluuletajate loomingu antoloogia „Kodusel koldel“, mis kannab veel tiitlit „Eesti nais-kirjanikkude ühine kirjakogu nr 1“. Kogu sisaldab nii luule- kui ka proosaloomingut. See pidi saama

alguseks mitmetele väljaannetele, kuid jäi siiski ainukeseks. Feldmann kirjutab lõppsõnas: „Paljude Eesti vendade ja õdede poolt olen ma soovitusi saanud, et ma Eesti naiskirjanikkude töösid ühises kogus annete viisi väljaandma hakkaks“ (Kodusel koldel 1901: 92). Niisiis pidi olema taolisele kogule nõudlus. Kas ei võinud selle tekkimine olla olnud seotud huviga juba varem Feldmanni koostatud „Eesti Nais-luuletajate Albumi“ vastu?

Mitmed luuletajannad „Eesti Nais-luuletajate Albumist“ esinevad ka Jakob August Weltmanni koostatud antoloogias „Eesti luuletajate lillekimp“ (1901). 200-st autorist ühtivad „Eesti Nais-luuletajate Albumiga“ 23. Mõni naissoost luuletaja on lisaks neile veel. Samuti ühtivad kogude vahel osad luuletused, näiteks on mõlemas antoloogias Helene Kaardi „Troostiks“ ja Eeva Nõmme „Kaua?“. „Eesti Nais-luuletajate Album“ on seal sisalduvad autorid nähtavale toonud ja andnud neile veel võimalusi avaldamiseks.

2.1. Luuletajannad „Eesti Nais-luuletajate Albumis“

„Juba 1870. aasta paiku oli madalasse eesti luuletaevasse tõusnud särav lendtäht Lydia Koidula, kellele polnud nii pea arvestatavat võistlejat oodata, eriti mitte vähese haridusega eesti naiste hulgast. Alles 1880-ndail aastail kujunesid luuletajateks Anna Haava ja Elise Aun. Veidi hiljem hakkas värsse veeretama küll terve naisluuletajate leegion, kelle kesisest toodangust on aga vähe kirjandusajaloosse püsima jäänud,“ (Pöldmäe 1970: 257).

Nii on 19. sajandi lõpus naisluuletajate esindatust eesti kirjanduses tagantjärgi iseloomustanud Rudolf Pöldmäe (1970). Hästi on välja toodud üks naisi kirjanikuks saamaks takistav tegur, hariduse puudumine. Luuletajannadest on esile tõstetud Anna Haava ja Elise Aun, kuid ülejäänud naisluuletajaid nimetatakse üsna deminutiivselt leegioniks. Samuti on neid nimetatud „ühtlase iseloomuga“ naisluuletajateks, mainides spetsiifiliselt Elise Auni, Liina Täkerit, Mathilde Flinki, Anna Blumenfeldti, Emilie Palmi, Helmi Ederbergi (Undla 1935: 8). Kõik need luuletajannad on „Eesti Nais-luuletajate Albumis“ esindatud. Vaatamata sellele on oluline neid uurida, sest nende luulestiil ütleb palju selle aja tavade kohta eesti luules ning eesti naistraditsiooni esiletõsmine on omaette eesmärk.

Tabelis 1 on väljatoodud kõik „Eesti Nais-luuletajate Albumis“ kaasategevad autorid. Nende järjestus on koostatud tähestiku järjekorras lähtudes perekonnanimest. Samas järjestuses esinevad nad ka antoloogias endas. On välja toodud, mitu luuletust igalt luuletajalt antoloogiast leiame ja kas neil on sissekanne Eesti biograafilises andmebaasis ISIK. Lisainfo pärineb ISIK-ust, kui pole muule viidatud.

Tabel 1. Luuletajannad „Eesti Nais-luuletajate Albumis“ (1897)

Luuletajanna nimi	Luuletuste arv „Eesti Nais-luuletajate Albumis“	Sissekantud Eesti biograafilisse andmebaasi ISIK	Lisainfo
Elise Aun	6	Jah	
Anna Blumenfeldt	7	Jah	
Wilhelmine Ederberg	9	Jah	Antoloogias märgitud lahkununa. Neiupõlvenimi Elens.
Mathilde Flink	1	Jah	
J. M. Gentalen	2	Ei	
Anna Haava	5	Jah	
Maria Haava	5	Jah	Tuntud pigem Marie Haavana. Ei ole Anna Haavaga suguluses (Geni 2022). Abielunimi Tõlts (Haava 2016: 1)
Helene Kaart	3	Jah	Pseudonüüm Elli (ENLA 1897: 32).
Miina Karlson	4	Ei	
A. E. Kehrtberg	2	Ei	

Marie Kerg	1	Ei	
Lydia Koidula	3	Jah	Antoloogias märgitud lahkununa.
Liisa Kuusik	6	Ei	
Helene Kõrv	1	Ei	
Sohvi Lass	1	Ei	
Helene Maasen	3	Jah	Abielunimi Varik.
Eeva Nõmm	2	Ei	
Emilie Palm	3	Ei	
Leeni Pattak	9	Ei	
Anna Pajuleht	1	Jah	Abielunimi Ott.
Julie Roosi Peep	3	Jah	Pseudonüüm Roosiõis (ENLA 1897: 66).
Liina Pern	2	Ei	
Marta Pärna	3	Jah	
Liisa Reinvald	1	Jah	Abielunimi Perandi.
Ida Saar	5	Jah	Pseudonüüm Ehala (ENLA 1897: 74).
Alide Selting	1	Jah	Abielunimi Schwede.
Anna Schöder	1	Ei	
Selma Sõggel	2	Ei	
Milli Tammik	3	Ei	
Liina Täker	3	Ei	Avaldanud luulekogu aastal 1891.
Elvine Feldmann	10	Jah	Koostaja. Antoloogias nimega Elly Weltmann.

			Neiupõlvenimi Schütz.
Eeva Õun	1	Ei	

Kui autoril on sissekanne ISIK andmebaasis, siis enamasti on teada tema sünni- ja surma-aasta, vahel ka kuupäevad, olemasolul mõned pseudonüümid, viited avaldamistele ajakirjades. See siiski ei ütle eriti midagi nende loomingu ja eluloo kohta, seega ka osadest ISIK-us olemasolevatest luuletajannadest ei teata biograafiliselt palju. Nende autorite kohta, keda andmebaasis ei leidu, ei ole pea midagi teada. Info leidmise muudab keerukamaks ka nimede kirjepildi küsimus. Ajastule kohaselt on albumis tähe *v* asemel kasutatud *w*-d ning samuti on nimedel vahel mitu erinevat kirjepilti. Näiteks antoloogia koostaja nime tänapäeval eelistatud kirjepilt on Elvine Feldmann, kuid kogus on ta Elly Weltmann. Pea kõigil on pseudonüümid. Enamasti ei ole need autori isikut ja sugu peitvad, vaid naiselikud, näiteks kas lihtsalt luuletajanna eesnimi või hüüdnimi. Levinud on ka pseudonüümi vorm *Neiu kuskilt*, näiteks Elise Aun on avaldanud nime alt *Eesti neiu Setu maalt* (Undla-Põldmäe 1963: 362). Samuti muudetakse abielludes perenime. Kõik need erinevad nimed muudavad andmebaasidest luuletajannade leidmise keeruliseks.

On palju luuletajaid, kellel on antoloogias vaid 1–3 luuletust. Sellest tulenevalt võiks oletada, et teose eesmärk on tutvustada mõnda luuletust võimalikult paljudelt naisautoritelt. Kuid siiski küündib ühe luuletajanna luuletuste arv isegi kümneni. See on juba päris suur arv ning hakkab lõhendama eelnevat arvamust. Teine oletus oleks, et tuntumatel autoritel on rohkem tekste, kuid samas näiteks on 9 teksti Leeni Pattakilt, kelle kohta ei õnnestunud infot leida. Äkki lähtuti populaarsusest omas ajas või ei olnudki tuntus tekstide arvu valikul üldse oluline. Kolmandana võiks esindatuse kriteeriumiks olla tekstide kunstiline tase, kuid tundub, et sellest pigem lähtutud ei ole. Luuletajate tekstide tugevus on kõikuv ning ei ole korrelatsiooni, et nõrgematel autoritel on antoloogias esindatud vähem tekste ja tugevamatel rohkem.

Selle välja selgitamiseks oleks vaja teada rohkem „Eesti Nais-luuletajate Albumi“ saamisloost. Järeleõnast on teada nii palju, et osad autorid saatsid Feldmannile

luuletusi ajakirjades ilmunud kutsete peale, kuid teised oli koostaja ise kogusse sisse võtnud (ENLA 1897: 96). Samuti õigustab Feldmann seal juba lahkunud autorite kogusse kaasamist: „Olen ka vanemate luuletajannade töösid, nagu Koidula ja Helmi, siia hulka paigutanud, kes austust ja armastust oma lauludega Eesti rahva poolt on ära teeninud,“ (Samas: 96).

Paksu kirjaga on tabelis märgitud autorid, kelle kohta leiab vähemalt ühe pikema eluloolise või loomingut käsitleva kirjutise. Järgnevalt annan tähestiku järjekorras põgusa ülevaate nendest luuletajannadest. Välja jäetud on Lydia Koidula ja Anna Haava, kuna nemad on kirjanduslukku rohkem kinnistunud ning uurimuse üheks eesmärgiks on tutvustada pigem unustusse jäänud naisluuletajaid.

Elise Aun (1863–1932) oli setu päritolu ning kodukandis tal kooli ei olnud. Sealsed lapsed kasvasid rahvaluulega ning Auni kirjandusest hakkas ta huvituma omapead kodus loetud ajalehtedest. Luuletama hakkas ta kodukandi loodusest inspireerudes, seades päeva lõpus paberile päevaste koduste toimetuste ajal lauldut. Lisaks Auni omapärasele loodustajule paelus lugejaid ka tema isamaa- ja armastusluuletuste valulik ning igatsev meeleolu. 1879. aastal sai ta kooli minna ning täiendas veel hiljem õpinguid Tartus, kus elas K. A. Hermanni perega ühes korteris. (Undla-Põldmäe 1963: 362–363) Seal kohtus ta ka teiste selle aja naisluuletajatega, nagu Anna Haava ja Helene Maasen, kellega tekkis pika-aegsem sõprus (Kikas 2017: 277). 1890. aastal saab Aun kutse Suburgilt, et tulla tööle ajakirja Linda toimetusse. Seal töötab ta maailmavaatelistele vastuolude tõttu vaid pool aastat. Edaspidi leiab ta tööd Tallinnas raamtukaupluses, kus kohtub ka oma abikaasaga. 1932. aastal sureb Aun suhkruhaigusesse. (Undla-Põldmäe 1963: 363)

Julie Wilhelmine Ederberg (1861–1897) avaldas tihti oma loomingut pseudonüümiga Helmi. Esimest korda esines ta selle nime all M. J. Eiseni koostatud antoloogias „Eesti luuletused“ (1881). Temalt on ilmunud ka paar eestikeelset proosakirjutist, muuhulgas kaks kirjutist ajakirjas Linda Saare pereema nime all. (Ederberg 1938: 293–296) Ederberg õppis tütarlastekoolides nii Paides kui ka Tallinnas ja sooritas kooliõpetajanna eksami (Jürgenstein 2020: 30). Oli kodukooliõpetajannana tööl Ameerikas, õpetaja nii Eestis kui ka Soomes, Peterburis (Ederberg 1938: 294). 1894.

aastal ilmus tema esimene luulekogu „Rohu lillekesed“, mille osad tekstid saavad hiljem tuntud kirikulauludeks (Mäelo 1999: 46). Saksa keelde on ta tõlkinud Koidula luuletusi ning saksa keelest eesti keelde erinevaid jutukehi. Paruniproua Lucie von Stael-Holsteini baltisaksa luuleantoloogia „Baltische Dichtungen" (1896) sisaldab kolme tema luuletust. (Ederberg 1938: 296) Samuti 1897 ilmunud „Eesti Nais-luuletajate Albumis“ on ta juba märgitud lahkunud kirjanikuna.

Marie Haava (1881-1947) oli haritud naine ning pidas elu lõpupoole koolijuhataja ametit Arumäel. Temalt on ilmunud post-tuumset kolm luulekogu: „Näen kaugelt kaunist vabadusemaad“ (1998), mis koondab ajakirjanduses ilmunud loomingut; väljaandmata käsikirja põhjal koostatud „Kasteheinad“ (2005) ja seni avaldamata tekste, kuid ka kahte eelmist kogu sisadav „Sääl kaugel mägede taga“ (2016). Esimeses neist on ka „Eesti Nais-luuletajate Albumis“ olevaid luuletused „Minu laul“ ja „Lootus“.

Helene Maaseni (1869–1933) kohta on teada niipalju, et ta oli Jakob Hurda rahvaluule kogumise aktsiooni aktiivne kaastööline, kindasti üks aktiivsemal naisi selles vallas. Osalemine rahvaluule kogumisel oli naiste jaoks samamoodi osalemine avalikus elus nagu kirjandusellu siseneminegi. Mõlemasse hakkas naiste kaasamine normaliseeruma 20. sajandi alguses. Nagu kirjanduseski, kasutasid ka naiskogujad algul varjunimesid, kuna nende osalus avalikus elus ei olnud veel soositud. (Kikas 2017: 275–276)

Marta Pärnat (1867–1939) teatakse eelkõige Valga kultuurielu edendajana, sealse tütarlaste keskkooli juhatajana. Eesti kooli kontseptsioon oli veel alles välja kujunemas ning Pärna tegutses sellel alal väga aktiivselt kaasa. (PM 1939) Samuti oli ta ärkamisajategelase Carl Robert Jakobsoni õetütar. Eestis võimaluste puudumise tõttu oli kodukooliteenija mitmetes eri kohtades, muude hulgas Petrogradis, Krimmis, Kaukasuses, Prantsusmaal. Ihkas alati kirjanikuks saada ja on suur kirjanduse entusiast. On tõlkinud proosat itaalia, prantsuse ja vene keelest eesti keelde. (Otsasoo 1938: 7–8)

Liisa Reinvaldi tegi oma debüüdi juba 11-aastaselt ajakirjas Virmaline, kus avaldas pühendatud Elise Aunale pühendatud luuletuse. Debüütikogu „Koidukannid“ ilmus 1895. aastal kui ta oli 16-aastane. Sajandivahetusel hakkas ta keskenudma

rohkem proosale. Ta on avaldanud novelle ning ka ühe näidendi, „Miss Wibavere“ (1932). (Perandi 1996: 9) Tema isa oli ärkamisaja tegevusega tihedalt seotud luuletaja Ado Reinwald. Kodused olud olid eesti-meelsed, väärtustati haridust. Isegi niivõrd, et kodukatuse all asus vene õigeusu abikool, kus isa vennad töötasid. Isa käis läbi ärkamisaja oluliste tegelastega nagu Koidula, Kreutzwald ja Jakobson, kuid Liisa Reinwaldi kasvamisperiood jäi ärkamise mõõnaaega, kui needsamad liikumise juhid surid. Suburg kutsus Reinwaldi kaks tütart oma kooli ning nad õppisid seal aasta. Ka Liisa Perandi abikaasa Adolf Perandi oli kirjanduslike huvidega. (Samas: 5–7)

Nende luuletajannade elulugudest on näha, et enamusel olid olemas põhivajadused, et üldse kirjutama hakata: ligipääs kooliharidusele ning soosiv keskkond kodus. Paljud käisid tütarlastegümnaasiumis, tegid õpetajanna eksami ning jätkasid ka ise õpetajatena. See oli kõrgeim haridus, mida naine Eestis sellel ajal saada võis. Mitmel on ka kirjutamist soosivad kodused olud, peres kultuuritegelastest eeskujud ning vanemad, kes pidasid oluliseks ka tütarlaste harimist.

2.2. „Eesti Nais-luuletajate Albumi“ poeetika

„Eesti Nais-luuletajate Albumis“ kasutatakse järelärkamisaegset kujundikeelt ning midagi täiesti uutset luuletustest pigem ei leia. Sellepärast võiks kogumikku liigitada epigoonlikuks ehk juba olemasolevate luuletajate loomingut jäljendavaks. Siinkohal tuleb meelde tuletada, et kirjutavad naised. Ka epigoonliku luule kirjutamine on revolutsiooniline kui võtta arvesse naise ühiskondliku rõhutuse astest antoloogia ilmumisaastal 1897. Kirjutav naine ei olnud iseenesest mõistetav, seega oma pärisnimega avalikkuse ette astumine, nagu teevad seda luuletajannad „Eesti Nais-luuletajate Albumis“, oli sotsiaalselt märkimisväärne ja tähenduslik. Järelsõnas on koostaja Elvine Feldmann põgusalt sõnastanud antoloogia eesmärgi: tutvustada Eesti nais-luuletajaid oma rahvale. Üldse on järelsõna sellise märgilise kogu jaoks väga napsõnaline, kuid ilmselt oli palju, mida koostaja pidi sotsiaalsete olude tõttu ütle mata jätma. Kindlasti taotleti sellise kogu avaldamisega mingil määral naiskirjanike normaliseerimist ja selle läbi ka naise emantsipatsiooni avalikkuses üleüldisemalt.

Tänapäeva lugejale võivad „Eesti Nais-luuletajate Albumi“ luuletused jääda temaatiliselt kaugeks ning ka kujundid ja epiteedid, mis ilmumisaajal olid tunderikkad, on

meile lihtsalt kulunud. Samuti kipuvad tabavad lähenemised loodusele ja inimesele ära kaduma pikema vormi saavutamiseks kasutatavate täitesõnade vahele. (Undla-Põldmäe 1963: 365–366) Marta Pärna ise on oma vanemate tekstide kohta öelnud: „...tunduvad nad nüüd aegade järele mitteväärtuslikkudena, sest aeg, kirjandus ja keelenõuded on suurel sammul edasi jõudnud,“ (Otsasoo 1938: 9). Seda peab uuletustele lähenedes arvesse võtma, kuid heites kõrvale tänapäevasemad kriteeriumid, mida luuletekstidele esitame, ning vaadates kogumikku ajastu kontekstis võib leida nii mõndagi huvitavat.

Kogumikku läbib melanhoolne ja rõhutud tundelaad, mis väljendub kujutades allasurutust, valu, leinamist, üksindust. Sellest rõhutusest loodetakse pääseda hingelise ülendumise kaudu, milleni viivad armastus, usk ja loodus. Sellele vastavalt on näiteks Ida Saare luuletuses „Kallimad paigad.“ olulisimateks paikadeks nimetatud rand, kirik, surnuaed ja taevariik. Rusumise ja usulise ülenduse suhe väljendub hästi Miina Karlsoni luuletuses „Kus on hää?“, mis alagab vaeva tunnetuse kirjeldusega: „Raske saatus rõhus mind mis kole // Itsin mures ilma nõuuta // Kõik mu elu tusane ja tume, // Õnn ei kuskilt vastu naerata.“ Lahenduseks saab palvetada jumala poole, kuid samas pole selge, et see tegevus tooks rusuvusele lõpliku otsa. Pigem on see vaid leevenduseks, toetuseks. Sellepärast jääb raske tunne teksti lugemise lõpetades veel õhku, kuigi lõpp on helgema tooniga kui algus. Sarnane suur usaldus jumalasse ja elu kulgu on Helene Kaardi luuletuses „Troost“, eriti ilmestab seda lõpustroof: „End anna nüüd saatuse hoole, // Sest toogu mis tulewik toob: // Õnn saadab ehk ainsama noole, // Mis kurvastust rõõmuks mul loob.“

Usuga seostub ka surnuaia ja leinamise motiiv, mida leidub kogus üpriski palju. Leinamist on kujutatud raske ja pisaraterohkena, kuid surma ennast ei kardeta, sellega otsitakse pigem rahumeelset lepitust. Sellise suhtumise eelduseks on sügavalt religioosne maailmapilt, mis näeb surma kui pääsu taevariiki, vabanemist maisest ängistusest ja võimalust lahkunud kallite inimestega uuesti kohtuda. Näiteks Maria Haava „Sinule“ lõpustroof: „Haud on see, mis meite wahel // Jäädwaks kinniköitjaks saab, // Mis meid siis, kui elu-ahel // Langeb — uuest' ühendab.“ ning Anna Schöderi leinaluuletus oma kallimale pealkirjaga „Südamele!“: „Hauas, kuis õndsalik rahu on sää! // Hauasse,

hauasse, olgu su tõtted –, „Luuletuses „Ärge tooge“ on J. M Gentalen oma surma keskseks teemaks võtnud, paludes oma hauale mitte lilli tuua, sest see oleks vaid lillede raisk.

Kõik loodusega seonduv, eriti mets, on kurvale südamele jõudu- ning lohutustandev. Loodust ise on kujutatud kurbusest mõjutamatuna, mis annab ka selle jälgijale julgustust raskemeelsusest üle olla, näiteks Sohvie Lassi luuletuses „Murtud süda“: „Eemal metsas, nagu kuldsel keelel, // Kuulda linnu-hääli kõlamas ; // Ööpikud sääl laul'wad rõõmsal meelel... // Tusk ja kurbus neile tundmata...“ Eraldi metsas olemise rõõmu andmist on kirjeldatud Mathilde Flinki luuletuses „Metsa“ ja Helene Kaardi „Metsas“.

Väga palju esineb lille sümbolina, millel on kolm erinevat tähenduskeset: esiteks meeltega tunnetatav ilu, eelkõige looduses; teiseks vaimsem tasand, kus lill tähistab rahu ja harmooniat. Närtsimisel aga kõik see kustub ning lill hakkab tähistama surma. Teise tasandi heaks näiteks on Ida Saare „Lilleke“, kus lill sümboliseerib lootust ning selle kadumine viib kevade ja sellega ühes rõõmu südamest. Lille kõrval on olulisim looduskujund lind, millel on kohati sarnane tähendusväli: ilu ja harmoonia, kuid samas ka vabadus, mis seostub siin mingil määral ka emantsipatsiooniga. Lind on samuti metafooriks laulikule ning seostub laulmisega, ka üleüldiselt loodushäältega, mille kuulamine oli toona nagu eraldi kunstiline elamus. Nii saavad ilu ja loodus üheks. Selle ühtimiseni on teel Leeni Pattaki luuletus „Kunst ja loodus“, kus võrreldakse ja tõstetakse kunsti tegemine ning loodus samale tasandile ja küsitakse, miks loodus ei saa oma imetööde eest samasugust kiitust nagu suur kunstilooming. Looduse vahel märkamata jäävat tööd tõstab esile ka Miina Karlson luuletuses „Looduse töötoas“.

Sotsiaalset temaatikat naisluuletajad ei arendanud, ühiskondlikud olud ei lubanud seda. Juba sellise naiste albumi väljaandmine oli julge samm ning selles midagi temaatiliselt riskanset avaldada oleks olnud liig. Võib-olla ei kirjutanudki naised eriti sotsiaalse temaatikaga luulet ühiskondliku rõhutuse, konservatiivsuse ning toonaste luule tavade tõttu. Ainuke luuletus, mis võib-olla natukene puudutab ühiskondlikke probleeme on Milli Tammiku „Eesti rahvas — kodumaa.“, mis väljendab häbi olukorra pärast, kus sakslaste seltskonnas oma rahvust tunnistada ei julgetud. Rahvusluse probleemi kõrval on tekstis siiski jõulisemalt esil pigem suur isamaa-armastus.

Mõned autorid käsitlevad ka kirjutamist ennast, näiteks Anna Haava luuletuses „Mis luule on.“, kus luulet on käsitletud loomulikult südamest tulevana; millegina, mida ei tohi tagasi hoida. Ebakindlust oma loominguga seoses väljendab Marie Haava luuletus „Minu laul“, kus laulikul on julgem üksi ehavalgel laulda, kuna muul ajal võidakse teda kuulda ning öelda, et „... mu luule // On tõsine ja külm.“ Siin on näha ka mingisugust eneseteadvust seoses kriitikaga ning häbelikkust oma tekstide pärast, mida pigem enda lohutuseks ja rõõmuks loodakse. Pigem on see ebakindlus sotsiaalse surve tagajärg, kuna luuletusest lähtuvalt toob laulude laulmine pigem rõõmu ja ebamugavaks läheb alles siis, kui peab nendega avalikkuse ette astuma. Kuigi kirjutatakse, jäädakse selle suhtes väga tagasihoidlikuks, nii lõpetab Marie Kerg oma kogu ainsa luuletuse „Eksiteel“: „Mul teiste luule armas on ; // Ei minust luuletajat saa.“

Värsimõõdust domineerib trohheus, mida enamasti hoiavad paigas 2-silbilised sõnad, kus rõhk on esimesel silbil. Luuletused on üsnagi pikad ning enamasti koosnevad mitmest neljarealisest salmist. Värss on tihtipeale 3–5 sõnast koosnev, moodustades nelik- või viisiktrohheuse. Loomulikult leidub palju ka teistsuguse vormiga luulet, kuid see on kinnisvormiks.

Antoloogias on autorid järjestatud tähestiku järjekorras, seega on palju loota autorite vahelist järgnevust ja korrelatsiooni või seda, et teos moodustaks ühtse terviku. Mingil määral siiski sobib Elise Auna luuletus „Minu soov“ suurepäraselt naiste antoloogiat alustama. See tekst väljendab soovi oma majale, kus saaks rahunud laulda ja hoolitseda lähedaste eest. Tekib mõtteline seos Virginia Woolfi feministliku kirjanduse klassikaks saanud „Oma toaga“ (1929), kuna põhikontseptsioon on sarnane: naisel on vajadus koha, oma ruumi järele, kus ilma liigse rõhumiseta elada ja töötada, eriti kirjutada.

Teine sarnase pealkirjaga huvipakkuv luuletus on Alide Seltingu „Minu soovid“, kuna koos Elvine Feldmanni luuletusega „Oh, oleksin ma laululind!“ on need kaks erinevat versiooni sõnadest rahvalaulule, mida lauldakse ja mängitakse pillil siiani. Enamasti kasutatakse küll veel kolmandat varianti sõnadest, mille refrääniks on „Ei lind, ei laul...“. Samuti on Seltingu luuletuses üks laenvärss Koidulalt: „Jää wait, jää wait ja kannata!!“ luuletusest „Maailmale ära ütle!“ (Õunapuu 2020)

Wilhemine Ederbergi luuletuses „Aeg annab arutust“ on Koidula juba tegelaseks: „„Aeg arutust saab andma“ // Kord laulis Koidula // Ta nägi luule võimul // Sind kaunit kasvama. // Ta palmis lille pärga // Su hellal armu käel. // Kas täidad laulja lootust // Ka armastuse wael?“ Koidulale on omastatud tsitaat „Aeg arutust saab andma“, kuigi seda võiks tunda pigem lihtsalt eesti vanasõnana. Võib-olla taheti sellega pigem rõhutada julgustaja rolli, mida Koidula tekstis mängib. Ülejäänud luuletusest selgub, et see kaunis kasvamine peaks olema kindlasti rajatud jumala õpetusele. Sarnaselt on ennast kujutanud ka Koidula ise luuletuses „Koidula õnn“ (1880): „See mulle armu Jumalalt // Sai eluõnneks taeva alt: // Et kuhu kõnnin omaga, // Seal astub ilu ühena,“ Mõlemas luuletuses on Koidula kui oma lauluga jumala ilu ja õnne kuulutaja, eesti rahva õigele teele õhutama.

Nii tõusevad esile kaks olulist tendentsi antoloogia luuleks: esiteks on Feldmanni ja Seltingu tekstid ilmselt saksa mugandused ning teiseks näeme Koidula loomingu kohalolu luuletajannade tekstides. Saksa mugandused ja Koidula on ka omavahel seotud. Koidula loomingule oli saksa romantikutel suur mõju, neilt pärineb ta rõhutatud tundelisus ning julge, tugev väljendus. (Undla 1935: 128) Koidula kogus „Vainulilled“ on enamik luuletusi kas saksa tõlked või teemalt ja stiililt saksa originaalidel põhinevad (Puhvel 2016: 55–56). Koidula ajal ja hiljemgi oli kogudes tõlgete avaldamine normaalsus. See lähtus arusaamast, et rahvuskirjanduse tekke ajal tehtud laenu on eesti kirjandust rikastanud ja hea lüürika vahendamine on omaette kunstilooming. Eriti sellepärast, et vormi- ja riimiskeemid, rääkimata sõnavarast, tuli traditsiooni puudumise pärast ise paika seada. Kuigi originaalautorit teksti juures ei esitatud, ei olnud see ei saladus, kuna kirjandusega tegelevad inimesed olid saksa kirjandustraditsiooniga kursis. (Undla Põldmäe 1981: 11) Saksa traditsioon oli eeskujuks ka „Eesti Nais-luuletajate Albumi“ luuletajannadele ning kindlasti leidub antoloogias mitmeid tõlkeid või mugandusi.

Seoses Koidulaga ilmneb ka veel üks tendents. Koidula sai luuletamiseks innustust Fr. R. Kreutzwaldi „Kalevipojast“ ning tema ja Fr. R. Faehlmanni loodud mütoloogiast (Undla-Põldmäe 1986: 531). Nii on see ka mõndade „Eesti Nais-luuletajate Albumi“ autorite jaoks. Näiteks Liisa Reinvaldi luuletuses „Laane linnukene“ soovitakse

laululinnule, et: „Vanemuise kandle keel / juhtigu Sind eluteel!“ Liisa Kuusiku luuletuses „Sääl on mu isamaa“ on isamaa üks määratlus järgnev: „Sääl kus Wanemuise kannel // Kõlas korra ime wäel“. Ka Kuusiku luuletuses „Orjapõlv ja vabadus“ figureerib Vanemuine.

Kogumikku alustav katkend pärineb „Kalevipoja“ sissejuhatusest. See kannab pealkirja „Soovituseks“ ning räägib lauliku lugude loomisest. Eesti kirjanduses on „Kalevipoeg“ üks rahvusromantilise luule olulisimaid tekste. Selline alustus ütleb nii mõndagi ka terve kogumiku meelestuse kohta, näitab orienteeritust romantismiajastu poeetilisele vaimule, kus laulik on kui lugude koguja ning nende teistele vahendaja. „Kalevipoeg“ ja „Eesti Nais-luuletajate Album“ kannavad sama romantismi vaimu, seega jagavad kujundeid ning teemasid. Laulik võtab katkendis laulu loomiseks natkene siit, natukene sealt, lisab veel midagi oma meelest ning nii laul kujunebki. Samuti on katkendis oluline tõe teema: lauliku lauluks kogutu ei ole kõik tõene, ta „Wõtab wihu wõlsi wallast, // Teise tüki tõsitalust, // Kolmandama kuuluküllast,” (ENLA 1897: 5). Siiski saab laul lõpuks kokku “tõe karwa” (ENLA 1897: 5). Tekib seos antoloogia epigoonliku iseloomuga, midagi sarnast teevad oma laule kirjutades ka luuletajad „Eesti Nais-luuletajate Albumis“: loevad teiste loomingut ja talletavad selle, mis neid kõnetab, olgu see objektiivselt tõde või vale, ning koostavad kogutust lähtuvalt ka enda loomingut. Kogumiku üks kolmest Koidula luuletusest on „Ise“, mis selleks julgustab: „Ise seisa oma ette // Ise tõde välja too!“

Kokkuvõte

1897. aastal ilmus „Eesti Nais-luuletajate Album“, mis on eesti kõige esimene luulekogumik, kus kõik sisalduvad autorid on naissoost. Natukene nagu tühja koha pealt oleksid luuletajannad järsku tulnud avalikkuse ette kõik koos, oma pärisnimedega. Kuid eeldused selleks olid juba vaikselt hakanud tekkima: 19. sajandi lõpul ning 20. sajandi alguses hakkas vaikselt pihta ühiskondlik protsess, mis normaliseeris naise osalemist avalikus elus. Siiski ei olnud „Eesti Nais-luuletajate Albumi“ ilmumisajal kirjutav naine veel üldsuse silmis normaalsus, vaid pigem anomaalia. Siinse töö eesmärk ongi uurida „Eesti Nais-luuletajate Albumit“, taustaks selle ühiskondliku protsessi kulg sajandivahetusel.

Sellest lähtuvalt püsitatsin kaks uurimusküsimust:

1. Milline oli naise positsioon eesti kirjandusel 19. ja 20. sajandi vahetusel?
2. Mis iseloomustab luulet „Eesti Nais-luuletajate Albumis“?

Nendele küsimustele vastates lähtun klassikalisest feministlikust teooriat, tuginedes eelkõige Linda Nochlini esseele „Miks pole olnud suuri naiskunstnikke?“ (eesti keeles 2000) ning Elaine Showalteri esseele „Feministliku kriitika poole“ („*Towards a Feminist Poetics*“, 1979). Nochlin tõdeb, et suuri naiskunstnikke pole olnud samaväärselt kui suuri meeskunstnikke, kuna naistel on puudunud selleks eeldused, eeskätt ligipääs haridusele ning vaba aja olemasolu, et kunstile pühenduda. Sellepärast on kunstielus olnud allasurutud kõik, kellel neid võimalusi ei ole, kaasaarvatud naised. Showalteri esseest kujunes siinse uurimuse jaoks olulisimaks idee, et selleks, et saaksime läheneda ilukirjanduslikele tekstidele vabana konventsioonidest, mille on seadnud meeste domineeritud kirjandustraditioon, lähtudes naisest endast kui kirjanikust, peab kõige

pealt naistraditsiooni esile tõstma. Enda uurimusega üritasingi esile tõsta eesti naisluule traditsiooni alguse ühte olulist verstaposti.

Esimesele küsimusele vastasin esimeses peatükis, kus selgus, et 19. sajandi lõpus tõuseb naisküsimumise Eesti aladel tugevamalt esile. Nii eestlaste kui baltisakslaste jaoks kerkib see seoses rahvushariduse teemaga. Võimaluste puudumise tõttu on eesti naisele iseloomulik lühike haridustee, mille tipp-punktiks sai vaid vähestel koduõpetajanna amet. Baltisakslaste jaoks elavneb teema kiiremini, kuid siiski on naine ühiskondlikus tegevuses allasurutud tugevate soorollidele omaste piirangute tõttu. Nii baltisaksa kui ka eesti naiste ainukeseks ühiskondlikult aktsepteeritavaks tegevuseks on kodu eest hoolitsemine ja laste kasvatamine. Üleüldine meelestatus naiste vastu kirjanduselus oli vaenulik: naine tegutsegu kodus, mitte kirjanduses. Kuid sellegipoolest kerkisid esile esimesed suuremad kirjandusega tegelevad naised nagu Lydia Koidula ja Lilli Suburg.

20. sajandi algusaastatel on koduõpetajanna ametini jõudnud juba palju rohkem naisi ning mitmes Eesti linnas avatakse tütarlaste keskkooie. Võrreldes varasema naiste isetegevusega kirjanduses hakatakse liikuma suurema organiseerituse poole ning naisküsimumus jõuab lihtsalt probleemitõstatuse tasandilt ka emantsipatsiooni teemadeni. Aina enam näeme rohkem naisi ilukirjandust avaldamas. Tolle aja olulisimale kirjandusrühmitusele Noor-Eestile jääb naisküsimumus kõrvaliseks. Liikmed on pigem ebasoosiva hoiakuga seoses naise tulekuga kirjandusel. Selline oli siis ühiskondlik olukord, millega seisis silmitsi kirjutama hakata sooviv naine.

Teises peatükis keskendusin esiteks „Eesti Nais-luuletajate Albumis“ esinevatele luuletajannadele, keda on kokku 32. Nendest kõigist on rohkem biograafilisi andmeid teada vaid umbes 10 kohta. Nende elulugusid ühendav joon on see, et nad on enamasti kõrgelt haritud ja ka kodus on olnud kirjutamiseks kas eeskujud või soosivad olud.

Teiseks uurisin „Eesti Nais-luuletajate Albumi“ olulisimaid poetilisi jooni. Esiteks tuleb kogumikule lähenedes pidada silmas, et need luuletused on naiste jaoks kui katsetused, piiride kompamised selleks, kuidas on võimalik tulla avalikkuse ette. Kogu iseloomustab epigoonlikkus ehk juba olemasoleva järelärkamisaegse traditsiooni jäljendamine. Samuti on läbiv melanhoolne ning kurblik tundelaad, millest otsitakse

väljapääsu hingelikust ülenemisest läbi armastuse, usu ja kontakti loodusega. Oluliseks teemaks on leinamine ning surm, milles peegeldub sügav religioosne maailmapilt: surm ei ole midagi, mida karta. Tähtsaimad on lille ja linnu sümbol, millega tähistatakse nii füüsilist kui ka vaimset ilu ja harmooniat, kuid samas taotletakse vabadust. Märkimisväärsed on ka elemendid tekstides, mis on saadud eeskujudelt: Koidulalt, saksa traditsioonist ja ärkamisaegsetest ilukirjanduslikest juhttekstidest.

Kirjandus

Aabrams jt = Aabrams, Vahur, Meelis Friedenthal, Tiina-Eerika Friedenthal, Katre Kaju, Tiina Kala, Kairit Kaur, Martin Klöker, Lea Leppik, Liina Lukas, Anu Mänd, Pärtel Piirimäe, Ulrike Plath, Aivar Pöldvee, Tiiu Reimo, Aiga Šemeta, Jaan Undusk, Kristi Viiding 2021. Balti kirjakultuuri ajalugu I. Keskused ja kandjad. Koost. Liina Lukas. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Annuk, Eve 1999. Naisest tekstini: feministliku kirjandusanalüüsi lähtekohti. – Keel ja Kirjandus 10, 694–703.

Annuk, Eve 2003. Taasavastatud Lilli Suburg. – Ariadne Lõng, IV aastakäik, 1/2, 217–223.

Annuk, Eve 2021. „Kurbtus on sedakorda minu osa...“ Elisabeth Aspe (1860–1927) kirjad Elise Aunile (1863–1932). – Tuna 3, 134–146.

Baltische Dichtungen (1896) Eesti vanema kirjanduse digitaalses tekstikogus. <https://utlib.ut.ee/eeva/index.php?lang=et&do=tekst&tid=6698>. Vaadatud 18.04.2022.

Ederberg, Friedrich 1938. Helmi. – Eesti Kirjandus 6, 293–296.

Eesti luuletajate lillekimp 1901. Koost. Jakob August Weltmann. Tallinn: A. Petersoni kirjastus.

ENLA = Eesti Nais-luuletajate Album 1897. Koost. Elvine Feldmann. Viljandi: H. Leokese raamatukauplus.

Geni = Genealoogia andmebaas Geni. <https://www.geni.com/>. Vaadatud 28.05.2022.

Haava, Marie 1998. Näen kaugelt kaunist vabadusemaad. Paide: Stella.

Haava, Marie 2005. Kasteheinad. Viljandi: Monika-Aino Jõesaar.

Haava, Marie 2016. Sääl kaugel mägede taga. Viljandi: Monika-Aino Jõesaar.

Hinrikus, Rutt 2008. Noor-Eesti ja naised. – Methis 1–2, 146–162.

ISIK = Eesti biograafiline andmebaas ISIK.

<http://www2.kirmus.ee/biblioserver/isik/index.php>. Vaadatud 29.05.2022.

Jürgenstein, Anton 1898. Meie naiskirjanikud. – Linda 32, 529–531; 33, 545–547.

Jürgenstein, Anton 2020. Helmi. – Kultuuriteolised. Tartu: Ilmamaa, 30–31.

Karelson, Meinhard 1998. Eesti Aleksandrikool – 100. Põllumajandushariduse kujunemise algusajast. – Agraarteadus 3, 165–168.

Karro, Piret 2022. 150 aastat Eesti feminismi. – Vikerkaar 3, 57–112.

Kaur, Kairit 2014. Ülevaade Balti naiste lugemis- ja kirjutamiskultuurist kuni 1840. aastani. – Ariadne Lõng, XIV aastakäik, 1/2, 119–132.

Kikas, Katre 2017. Rahvaluulekogumine epistolaarses kontekstis. Helene Maaseni kirjad Jakob Hurdale. – Keel ja Kirjandus 4, 272–290.

KKKV = Fr. R. Kreutzwaldi ja L. Koidula kirjavahetus 1867–1873 1962. Toim. Mart Lepik. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.

Kodusel koldel 1901. Toim. Elvine Feldmann. Viljandi: H. Leokese raamatukauplus.

Koidula, Lydia 1943. Koidula õnn. – Järva Teataja 24. dets. nr 148, lk 3.

Kruus, Oskar 1971. Naine hanesulega. Tallinn: Eesti Raamat.

Lukas, Liina 2004. *New women* baltisaksa kirjanduses. – Ariadne Lõng, V aastakäik, 1/2, 150–171.

Lukas, Liina 2006. Baltisaksa kirjandusväli 1890–1918. Tartu: Underi ja Tuglase Kirjanduskeskus ja Tartu Ülikooli kirjanduse ja rahvaluule osakond.

Mäelo, Helmi 1999. Eesti naine läbi aegade. Teine trükk. Tallinn: Varrak.

- Nochlin, Linda 2000.** Miks pole olnud suuri naiskunstnikke? – Pandora laegas. Feministliku kunstikriitika võtmetekste. Koost. Katrin Kivimaa, Reet Varblane. Tallinn: Kunst, 11–50.
- Oras, Ants 1939.** Naiskirjanikest meil ja mujal. – Looming 6, 659–663; 7, 735–741.
- Otsasoo, Marta 1938.** Vestluses Karl Robert Jakobsoni õetütre Marta Pärnaga. – Eesti Naine 1, 7–9
- Perandi, Liisa 1996.** Lauliku tütar. Tallinn: Eesti Raamat.
- Perandi, Liisa 1932.** Miss Wibavere. Tallinn: T. Mutsu.
- PKGA = Pärnu Koidula Gümnaasiumi ajalugu.** <https://koidulag.edu.ee/et/kooli-ajalugu>. Vaadatud 17.04.2022.
- PM = Postimees 1939.** – Marta Pärna 60-aastane. Nr 220, lk 2.
- Puhvel, Madli 2016.** Lydia Koidula. Elu ja aeg. Tallinn: Ajakirjade Kirjastus.
- Põldmäe, Rudolf 1970.** Kas Koidulal oli kaasaegseid naisluuletajaid? – Keel ja Kirjandus 5, 257–263.
- Suburg, Lilli 1887.** Sõnakene suguõdedele. – Linda 1, 2–4.
- Showalter, Elaine 1997.** Towards a Feminist Poetics. – Twentieth-Century Literary Theory. Ed. By K.M. Newton. 2nd edition. New York: St. Martin's Press.
- Taar, Helene 2005.** Uue aja naisliikumine. – Wõitluse päiwiil. Noor-Eesti väljaanne. Faksiimiletrükk. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, 22–29.
- Undla, Aino 1935.** Esimesed eesti naiskirjanikud. Nende kujunemine, anded ja ideaalid. EKM EKLA, reg. 1992/70.
- Undla-Põldmäe, Aino 1963.** Kes oli „Eesti neiu Setu maalt“? – Keel ja Kirjandus 6, 362–366.
- Undla-Põldmäe, Aino 1966.** Lilli Suburg ja tema ajakiri Linda – Keel ja Kirjandus 8, 487–494; 9, 529–537.

Undla-Põldmäe, Aino 1981. L. Koidula „Vainulilled“ algupärast – Koidulauliku valgel. Tallinn: Eesti Raamat, 9–43.

Undla-Põldmäe, Aino 1986. Kirjanduslikke mõjustusi ja tõlkeid „Emajõe ööbikus“ – Keel ja Kirjandus 9, 528–538.

Woolf, Virginia 2021. Oma tuba. Tallinn: Kultuurileht.

Õunapuu, Lauri 2020. Päritud laul. Ei lind, ei laul. <https://vikerraadio.err.ee/1146779/paritud-laul-ei-lind-ei-laul-lauri-ounapuu>. Vaadatud 28.05.2022.

Women in the Estonian Literary Scene in the Turn of the 19th Century Into the 20th. “*Eesti Nais-luuletajate Album*“ (Estonian Female Poets’ Album, 1897). Summary

During the turn of the 19th century into the 20th is the first time that the Estonian woman is allowed to present herself independently in the public sphere of society. It is the same in the literary scene, though not yet normalised. A writing woman is still a peculiar phenomenon to the larger public. Despite this some Estonian women still had the courage to present themselves publicly as writers. A poetry album like never seen before sees light in 1897: “*Eesti Nais-luuletajate Album*“ (Estonian Female Poets’ Album), the first ever Estonian poetry collection where all of the participating poets are female. The album brings together an impressive 32 authors, no other poetry collection followed in its footsteps in the few following decades.

The aim of this bachelor’s thesis is to study the poetic characteristics of the „Estonian Female Poets’ Album“. For deeper understanding of the texts it is important to outline the societal circumstances at the end of the 19th century and at the start of the 20th that hindered women from becoming visible in the public eye.

Originating from that, this thesis has two main questions of research:

1. How was the woman positioned in the Estonian literary scene in the turn of the 19th century into the 20th?
2. What characterises the poetics of the „Estonian Female Poets’ Album“?

In accordance to the questions, this bachelor’s thesis is divided into two main parts where the questions are discussed in relation to each other. The first part gives an overview of the situation of women in society at the end of the 19th century and at the start of the

20th. The second part introduces the 32 female poets included in the „Estonian Female Poets’ Album“ and gives an analysis of the poetics of the album.

The main methodological framework of this thesis consists of classical feminist theory from which I have chosen two essays to focus on: Linda Nochlin’s “Why Have There Been No Great Women Artists?” (1971) and Elaine Showalters’s “Towards a Feminist Poetics” (1979). The key thought from Nochlin for my research is that there have not been an equal amount of great women artists compared to great male artists because women have historically lacked access to prerequisites for creating great art such as education and free time which needs to be offered to the creation process. “Towards a Feminist Poetics” establishes that in order to approach texts of fiction by women in a way that is focused on the woman herself, it is necessary to break free of conventions of literary criticism which are based in the male-dominant literary tradition. But in order to do this it is first needed to uncover the hidden female tradition in literature. I aim to do a small part of that work by studying and bringing to light the „Estonian Female Poets’ Album“.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Loona Riin Kauge,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Naine eesti kirjanduselus 19. ja 20. sajandi vahetusel. „Eesti Nais-luuletajate Album“ (1897)“, mille juhendaja on Janek Kraavi, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Loona Riin Kauge
01.06.2022